
POVESTEA DOMNIȚEI RUXANDRA.

ISTORIE ȘI LEGENDĂ

de Gavril Luca

Înaintașii pe linie paternă

Domnița Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu, s-ar fi născut pe la 1629-1630, pe vremea când tatăl său deținea în divanul domnesc funcția de mare vornic, fiind un redevabil aspirant la domnia Moldovei.

Știm despre Vasile Lupu, că era de origine albaneză (în documentele vremii fiind numit „arbănaș”-albanez), cu numele de familie Coci (Cocea-Kocha), și că s-ar fi născut la Razgrad, în Bulgaria, în jur de 1597, având părinți pe Nicolae Cocea (Kocha) și pe Irina Lupu¹.

Acest Nicolae Cocea, fiind probabil ostaș lefegiu, a trecut la nordul Dunării, în Țara Românească, unde pentru slujba sa credincioasă va fi recompensat cu funcția de postelnic. Mai apoi îl aflăm în Moldova, unde în timpul domniei lui Aron Vodă va deține funcția de mare comis, din Sfatul domnesc mai făcând parte: Oprea Armașul, mare logofăt; Vartic, mare vornic de Țara de Jos; Gheorghe, mare vornic de Țara de Sus; Zota, mare postelnic; Iane Călugărul, mare vistiernic; Alexa, mare stolnic².

Vasile Lupu a mai avut doi frați, pe Gavril și Gheorghe (care au deținut, în lunga domnie de 19 ani a fratelui lor, funcții înalte în divanul domnesc – de mare logofăt și de mare hatman) și două surori, Marga și Mariența, menționate în treacă de Constantin Gane și de descendentul familiei, Ștefan Ghindă³. La aceștia se mai adăugau o serie de veri primari, precum: Iorga postelnicul, Știucă jîtnicierul și Stamatie Hadâmbul, ajuns mare postelnic. Se pare că neamul lui Vasile Lupu era destul de numeros, așa cum îl aprecia și Dimitrie Cantemir: „neamul lui Vasile Arbănașul era mai mult la număr decât toate celelalte din Moldova”⁴.

¹ L. Vinerova, *The world of Bulgarian families: Vassili Lupu Kocha*, 2003.

² M. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 118.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. 31-33.

⁴ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, I, p. 233.

Vasile Lupu a urcat încă de tânăr în diferite funcții domnești, astfel că în anul 1618 era mare comis, în 1620 vistiernic al doilea, între 1626-1627 deținând funcția de mare spătar, apoi pe cea de mare vistiernic între 1627-1628 și de mare vornic între 1630-1633, fie în Țara de Sus sau Țara de Jos, în alternanță cu cumnatul său Lupu Bucioc (Băcioc).

Înaintașii pe linie maternă

Fiind un tânăr de perspectivă, în anul 1620, Vasile Lupu s-a căsătorit cu doamna Tudosca, una dintre fiicele marelui vornic Costea Bucioc (Băcioc), boier bogat, cu mare prestigiu în Țara Moldovei, avându-l naș chiar pe domnitorul Gașpar Grațiani.

Dar puterea și prestigiul mare al familiei sale a stârnit teama domnitorului, care se „hainise” față de Poarta Otomană, trecând de partea creștinilor și care îl suspecta pe vornicul Bucioc, deoarece acesta îl sfătuia continuu la cuminenie față de turci. Neîndrăznind însă să-l înfrunte direct, a căutat să-l otrăvească la un ospăț unde l-a oprit intenționat, iar pe ginerele lui, Vasile Lupu, l-a „pus la popreală” (închisoare), sub pretextul unor nereguli la visteria țării (unde acesta era al doilea vistiernic).

Costea Bucioc însă, tratându-se cu fiertura unor ierburi dinainte pregătite, a reușit să scape de otrava lui Gașpar Grațiani. Dar destinul fiindu-i pecetluit, tot n-a reușit să se salveze de la moarte, deoarece în același an (1620), Skender, pașa de Silistra – trimis de sultan să-l pună pe tron pe Alexandru Iliaș, în locul hainului Gașpar Grațiani – , crezându-l fidel fostului domn, a pus să fie tras în țepă. Înviniuit de hienie pentru că „împreună cu Gașpar Voievod, s-a ridicat împotriva turcilor și mulți turci au tăiat la Iași”, vornicul Costea Bucioc s-a ascuns la un fin al său, Teodor Brănișteanu, până la lămurirea lucrurilor, dar finul, de teama represaliilor din partea noului domnitor, l-a predat pașei de Silistra.

Detestând gestul lui Teodor Brănișteanu, cronicarul Miron Costin a exclamat cu durere în *Letopiseșul* său: „O! Să nu-l ierte Dumnezeu, hin ca acela”⁵.

Despre Costea Bucioc, tatăl doamnei Tudosca și bunicul domniței Ruxandra, știm că în anul 1606 era mare clucer, apoi între 1608-1611 a fost mare paharnic. După lupta de la Cornul lui Sas, din anul 1612, făcând parte din grupul marilor boieri moldoveni rămași fideli Movileștilor, a fugit împreună cu vornicul Nestor Ureche și logofătul Simion Stroici, la Ustie (în Podolia), la castelul și domeniul cumpărat de Ieremia Movilă, rămas doamnei Elisabeta (soția fostului domnitor). Nu știm când se va fi întors din Polonia, dar în 1616 se afla cu siguranță în Moldova, fiind mare vornic al Țării de Jos, funcție pe care a deținut-o până la 12 iulie 1620, la moartea sa.

⁵ M. Costin, *op. cit.*, p. 157.

În anul 1616, aflat ca mare vornic în tabăra domnitorului Ștefan Tomșa, el a fost cel care în fruntea unui corp de oaste de 2000 de tătari, a tăiat calea de retragere spre Polonia oastei poloneze și moldovenilor rămași fideli Movileștilor, de circa 5000-6000 de oameni, obligându-i să dea o luptă inegală cu o oaste turcească de patru ori mai numeroasă. Lupta s-a dat pe malul lacului Drăcșani (jud. Botoșani), după care a urmat dezastrul total al Movileștilor, din ramura lui Ieremia Movilă.

Vornicul Costea Bucioc, se pare că a fost căsătorit prima dată cu Irina Prăjescu⁶, cu care ar fi avut doi fii – pe Lupașcu și Ionașco Bucioc –, iar a doua oară a fost căsătorit cu Candachia, una din cele 4 fiice ale marelui logofăt Pătrașco (Șoldan).

Aceasta din urmă apare menționată, împreună cu frați și surorile sale într-un document de la 1626, care se referă la satele Bălțătești și Mânjești din ținutul Neamțului, întărite, cum se spune în document, „*copiilor lui Pătrașco logofăt: Dumitrașco postelnic și fratelui său Toader și surorilor Candachia, Anghelina, Tudosca și Tofana*” (cele două sate fuseseră întărite în anul 1620 vornicului Costea Bucioc, ginerele lui Pătrașco logofăt). Aceste două sate, foste „*drepte domnești*”, făcând parte din Ocolul Neamțului, îi fuseseră date lui Pătrașco Șoldan, mare logofăt, de către domnitorul Constantin Movilă în anul 1608: „*pentru slujbă credincioasă și 600 de ughi aur și 6 cai strașnici, dați în slujba țării*”. Date privind toată succesiunea proprietății asupra satelor Bălțătești și Mânjești, din ținutul Neamțului, le aflăm dintr-un document din 30 iunie 1716⁷.

Căsătoria vornicului Costea Bucioc cu fiica mai mare a marelui logofăt Pătrașcu Șoldan, reiese și dintr-un document din 15 martie 1624, în care Candachia, recăsătorită cu Neagoe, fost postelnic, revendica de la un anume Pilat, fost clucer, niște bani pentru două părți de ocină din satul Hâncești, „*care au fost a lui Băcioc vornicul*”⁸ – părți de sate pe care Costea Bucioc le vânduse mai înainte de 12 iulie 1620, data execuției sale.

⁶ Șt. Gorovei, în *Magazin Istoric*, Nr. 6/1998, p. 65.

⁷ Satele Bălțătești și Mânjești, au fost moștenite de la marele logofăt Pătrașcu, Mânjeștii de la fiul său, Dumitrașcu Șoldan și Bălțăteștii de la marele visternic Iordache Cantacuzino, căsătorit cu Catrina, una din fiicele lui Costea Bucioc, sora doamnei Tudosca. În anul 1628 domnitorul Miron Barnovschi, pe baza faptului că aceste sate au fost „*domnești*”, le-a făcut danie Mănăstirii Hangu, acestora dându-li-se în schimb alte două sate rămase de la vornicul Isac Balica, văr al domnitorului, confiscate pentru hiclentie după lupta de la Cornul lui Sas. Dar în anii următori, satele date în schimb, au fost revendicate de Ileana, soția lui Miron Costin și ea nepoată a Movileștilor și care potrivit dreptului medieval, care spunea că „*moștenește muiaere după muiaere*”, avea întâietate la moștenire, deoarece Balica moștenise satele ce fuseseră date în schimb după soția sa, mătușa Ilenii. Astfel, satele Bălțătești și Mânjești au revenit la moștenitorii lui Pătrașcu (Șoldan) și s-au perpetuat în stăpânirea familiilor Șoldan-Stârcea și Cantacuzino.

⁸ CDM, II, doc. nr. 200.

Din căsătoria lui Costea Bucioc cu Candachia Șoldan, au rezultat mai multe fiice, după cum urmează: Tudosca, căsătorită cu Vasile Lupu, mama domniței Ruxandra; Catrina, căsătorită cu Iordache Cantacuzino visternicul, mama lui Todirașco Cantacuzino, care a murit însă de tânără; Alexandra, căsătorită cu Simion Mălai; o altă soră al cărei nume a rămas necunoscut, care a fost căsătorită cu Gheorghe Moțoc.

În documentele citate, atât Dumitru și Vasile Mălai, fii lui Simion Mălai cu Alexandra, cât și Costea și Ilie Moțoc, fii lui Gheorghe Moțoc, îl numesc pe marele vornic Costea Bucioc, „*bunicul*” sau „*moșul*” lor.

Această largă încrengătură de neamuri, dintre cele două familii ale lui Vasile Lupu și ale doamnei Tudosca, la care s-au mai adăugat Toma Cantacuzino, fratele visternicului Iordache, cumnat prin alianță, care a îndeplinit mulți ani funcția de mare logofăt în timpul lungii domnii a lui Vasile Lupu, ca și alte rude din neamul Racoviță și Prăjescu, îl vor fi impresionat și ele pe Dimitrie Cantemir în aprecierea făcută, că neamul lui Vasile Lupu „*este cel mai mult din Moldova*”.

În ceea ce îl privește pe Ionașco Bucioc, menționat într-un document din 9 mai 1622 și pe Lupu (Lupașco) Bucioc, ajuns mare vornic, în aceeași perioadă cu Vasile Lupu, între anii 1629-1633, erau probabil fiii vornicului Costea Bucioc din prima căsătorie cu Irina Prăjescu.

Familia lui Vasile Lupu

Referitor la familia propriu-zisă a lui Vasile Lupu, din perioada anilor 1620-1639/1640, cât a trăit doamna Tudosca, părerile sunt controversate în stabilirea numărului urmașilor (3 sau 4), din cauză că tabloul votiv de la Mănăstirea Sf. Trei Ierarhi din Iași care îi înfățișa, a fost traforat în blocuri la restaurarea din 1884-85, încât pictura deja deteriorată, s-a deteriorat și mai mult.

După examinarea blocurilor traforate din tabloul votiv, expuse în „*Sala gotică*” de la biserica Trei Ierarhi din Iași, istoricul Nicolae Grigoraș și-a exprimat opinia, potrivit căreia „*alături de domnița Ruxandra, se observă că a fost pictat încă un copil al lui Vasile Lupu, probabil o fetiță*”⁹. Ipoteza este întărită de traducerea făcută de Emilia Cioran textului lăsat de Paul din Alep (vezi mai jos), care amintește că „*cei trei frați ai lui care au murit în Rusia*”, este tradus: „*cu o a treia soră, care după aceea au fost duși în Galiția (Rusia), ambii în haine frumoase*”¹⁰. S-a format astfel opinia că Vasile Lupu ar fi avut trei fiice cu doamna Tudosca, opinie împărtășită și de către Constantin Gane care, în „*Trecute vieți de doamne și domnițe*”, dedublând o parte din viața domniței Ruxandra, vorbește de o a treia fată a lui Vasile Lupu, pe lângă Maria și Ruxandra, al cărui nume de pe tabloul votiv nu este cunoscut.

⁹ R. Greceanu, în *Arhiva Genealogică*, VII (XII), 2000, Nr. 1-4, p. 165.

¹⁰ *Ibidem*, p. 166-167.

Analizând însă pisaniile și tablourile votive ale celor două mari ctitorii ieșene ale lui Vasile Lupu, de la Mănăstirea Sf. Trei Ierarhi, sfințită la 6/16 mai 1639 și Mănăstirea Golia, refăcută de Vasile Lupu în anul 1652 și terminată în timpul domniei fiului său Ștefăniță Lupu (1659-1661), s-a stabilit adevărul.

După pisania pusă de Vasile Lupu, la târnosirea bisericii Sf. Trei Ierarhi din 6 mai 1639, este clar că familia sa era formată la acea dată din „*Io Vasile Voievod și cu doamna noastră Tudosca și cu dăruții de Dumnezeu copii, Ion Voievod și Maria și Ruxanda...*”, fapt care este confirmat și de tabloul votiv, descris la 25 februarie 1640, de secretarul unei solii poloneze, Achacy Tazzycki, care s-a oprit la Iași în drum spre Constantinopol și care ne spune că „*pe pereți se văd chipuri felurite, colorate în aur și pe însuși domnul, soția, fiul și cele două fiice*”¹¹.

În ce privește tabloul votiv de la Mănăstirea Golia, fiind deteriorat în urma focului pus de cazaci în anul 1650, acesta este descris incomplet de către Paul din Alep, fiul patriarhului Macarie al Antiohiei, care l-a însoțit pe patriarh ca secretar, la 3 februarie 1653: „*în spatele jilțului domnului, într-un colț, este chipul lui Vasile Voievod ... în spatele lui este soția Cercheza doamna ... în spatele ei sunt fiicele sale (de fapt ale Tudoscăi), una care este în Polonia, cealaltă care a fost măritată de puțină vreme cu fiul lui Hmelnițki cazacul. Mai jos de ele este voievodul Ștefan și cei trei frați morți în Rusia*”¹². Deci, tot două fete: Maria și Ruxandra. Cât îi privește pe „*copii morți în Rusia îmbrăcați în veșminte bogate, iar pe cap purtând calpacuri de samur cu surguciuri*”, ar putea să fie o simplă eroare a lui Paul din Alep, sau este valabilă traducerea Emiliei Cioran?

Ioan era primul născut, de care tatăl său și-a legat mari speranțe, în ambițiile de a ocupa și tronul Țării Românești (așa cum a încercat și în anul 1639). El apare pentru prima dată în documentele de cancelarie ca asociat la domnie în 25 martie 1635 și până la 30 martie 1640 când, probabil grav bolnav, cum „*era slăbănog și desnodat*”, a decedat la Brussa, în drum spre Constantinopol, unde mergea pentru tratament.

Maria, fiica cea mare, a fost căsătorită de către Vasile Lupu, din interese politice, cu prințul polono-lituanian, Ianusz Radzwill, rămas văduv în urma decesului primei soții.

Domnitorul Vasile Lupu, pe lângă faptele sale bune – ctitorirea și dotarea unor biserici și mănăstiri (Golia, Trei Ierarhi, Sf. Nicolae din Cetatea Neamț), înființarea și sprijinirea unor tiparnițe, tipărirea de cărți religioase și de coduri de legi adoptate din legislația bizantină, înființarea Academiei Vasiliene din Iași, cultivarea gustului pentru frumos la curtea voievodală din Iași – a

¹¹ *Călători străini prin Țările Române*, vol. V, p. 169.

¹² *Ibidem*, vol. VI, p. 42.

trezit, prin ambițiile lui nemăsurate de a ocupa și tronul Țării Românești de la Matei Basarab, mari rivalități, care îl vor duce la pierzanie.

Viața în familia lui Vasile Lupu, atât cea din perioada boieriei la conacul din Preutești-Neamț, cât și după ce a devenit domn la Curtea Domnească din Iași, până când s-a stins din viață doamna Tudosca (pe la sfârșitul anului 1639, sau începutul lui 1640), pare să nu fi fost una prea confortabilă, deoarece aspirațiile de mărire ale domnului, au pus prea adesea în primejdie atât viața sa, cât și siguranța întregii familii.

Deasemenea, se știe că domnitorul Vasile Lupu, așa cum era și spiritul vremii, era un personaj predispus la o serie de abuzuri față de supuși, care pe măsura trecerii anilor de domnie, s-au cronicizat. Acestea sunt surprinse foarte bine de Miron Costin, care spune că „*Vasile Voievod silea casele boierilor, luându-le fetele peste voința părinților la țiitorie, iară oamenii de casa lui, nepoții lui Vasile Vodă și mai mare silă făceau, luându băieții oamenilor în silă la curvie, care toate fapte mai pe urmă s-au arătat cu mare osândă asupra casei lui*”¹³.

Mai mult, când era trecut cu băutura – și nu se întâmpla rar – abuzurile deveneau incontroleabile, încât la un ospăț victimă i-a fost chiar Ecaterina, jupâneasa logofătului Gheorghe Ștefan, în timp ce acesta, de față fiind, a trebuit să suporte cu stoicism umilința la care a fost supus. Dar, din acel moment, se pare că a încolțit în inima logofătului Gheorghe Ștefan gândul răzbunării prin înlăturarea de pe tron a lui Vasile Lupu, răzbunare care s-a întins și asupra familiei: se pare că la pierderea tronului, nepotul său, Ștefăniță, fiul lui Gavril hatmanul, a fost castrat de rudele victimelor și apoi aruncat în închisoare, unde ar fi fost otrăvit.

Rămas văduv, după decesul doamnei Tudosca, Vasile Lupu s-a recăsătorit destul de repede. Puțin timp după moartea doamnei Tudosca, l-a trimis pe omul său de încredere, postelnicul Enache Catargiul, să-i aducă o tânără și frumoasă fată din Caucaz. Acesta a adus-o pe Ecaterina, o tânără de circa 22-23 de ani, pentru a cărei răscumpărare din mâinile hanului tătar din Crimeea și aducerea ei în Moldova, domnitorul a trebuit să plătească o importantă sumă de bani din visteria țării.

Din această a doua căsătorie, au rezultat încă doi fii: Ștefăniță, menționat în documente începând din 12 aprilie 1641, probabil încă de la naștere și până la 14 aprilie 1652 (care va ajunge apoi domn al Moldovei între anii 1659 și 1661) și un alt fiu cu numele Ioan, menționat și el în documente, probabil tot de la naștere, din 29 martie 1644 și până la 31 martie 1648, când va fi murit.

Despre familia lui Vasile Lupu, cercetătoarea bulgară L. Vinareva, în articolul citat mai sus, comite o gravă eroare, fără a arăta nici o bază documentară, afirmând că Vasile Lupu ar fi fost căsătorit prima dată cu o anume Vassilisa, cu

¹³Miron Costin, *op. cit.*, p. 190.

care i-ar fi avut pe Maria și Ioan și din a doua căsătorie cu Tudosca Bucioc, i-ar fi avut pe Ștefăniță și Rozanda (Ruxandra), ceea ce este total neadevărat¹⁴.

Domnița Ruxandra, fiica mezină a lui Vasile Lupu și a doamnei Tudosca, care la moartea mamei putea să aibă vârsta de 9-11 ani, a petrecut probabil o parte din anii copilăriei la conacul din Preutești, din ținutul Neamțului, alături de copiii satului. Acolo, pe malul apei Moldovei, unde și doamna Tudosca se va fi simțit mai bine decât la curtea domnească din Iași, locurile liniștite își vor fi pus amprenta asupra firii meditative a domniței.

După moartea lui Ioan și căsătoria din februarie 1645 a Mariei cu Radzwill, în luna iulie a aceluiași an, pentru a putea să-l țină sub control mai bine pe Vasile Lupu, Poarta Otomană i-a cerut acestuia, s-o trimită ca zălog pe Ruxandra, care va rămâne în haremul sultanului, sub supravegherea sultanei mame, din august 1645 până în august 1649. Atunci, tatăl său, plătind imensa sumă de 300000 de taleri sultanului și marelui vizir, a putut s-o aducă în Moldova¹⁵.

Ruxandra a beneficiat, atât la Curtea Domnească din Iași, cât și în haremul sultanului, de învățătură și educație atentă, încât s-a putut afirma despre ea că era „*pe cât de frumoasă, tot pe atât de deșteaptă și cultivată, că ar fi stăpânit fluent limbile turcă, greacă și polonă*”, limbi de largă circulație în Moldova acelor vremi, fiind un punct de mare atracție la curtea vasiliană.

Prin căsătoria acestei fiice, atât de frumoase și distinse, domnitorul Vasile Lupu a căutat să obțină un maxim de beneficiu politic, prin care să-și rezolve o serie de probleme diplomatice, să-și consolideze domnia pentru mult timp și să instaureze o adevărată dinastie a familiei sale.

Drama Domniței Ruxandra

Încă din luna septembrie a anului 1641, când domnița Ruxandra avea doar 11-12 ani, Vasile Lupu a oferit-o de soție lui Ambrosio Grillo, fiul dragomanului Veneției, Antonio Grillo, dar fără o logodnă prealabilă, care ar fi obligat părțile la respectarea unui contract. Planul lui Vasile Lupu părea la început destul de serios, din moment ce tânărul a fost adus în Moldova, ca funcționar la curtea domnească, iar în corespondența dintre domnitorul Moldovei și dragomanul Antonio Grillo, acesta era numit „*cuscru*”.

După căsătoria Mariei cu Radzwill și cererea Porții de a o avea pe Ruxandra zălog al bunei-credințe a domnului, acest plan de alianță matrimonială a căzut în desuetudine și până la urmă a fost abandonat.

În anul 1648, când domnița Ruxandra era de vârsta măritişului, deși se afla tot la Constantinopol, a început să fie curtată pentru căsătorie de către principele Transilvaniei, Gheorghe Rakoczi I, pentru fiul său mai mic,

¹⁴ L. Vinareva, *op. cit.*

¹⁵ *Călători străini prin Țările Române*, vol. VI, p. 307, nota 79.

Sigismund, motiv pentru care au fost trimiși la Curtea Domnească din Iași pețitori cu daruri, care să perfecteze condițiile mariajului domnesc.

Lui Vasile Lupu, care avea deja o fiică măritată în Polonia, îi convenea de minune această înrudire, având în vedere aspirațiile principelui Transilvaniei la tronul regatului polon. La moartea principelui Gheorghe Rakoczi I, însă, tratativele pentru căsătoria proiectată au fost întrerupte, fiind reluate ulterior, fără rezultat, de către succesorul la tron, principele Gheorghe Rakoczi al II-lea, fratele mai mare al lui Sigismund¹⁶.

După revenirea Ruxandrei acasă, în 1649, s-au mai ivit doi aspiranți la mâna sa, ambii de origine poloneză: contele Petre Potoski și principele Dimitrie Wișnoveski. Primul, căruia domnița Ruxandra i-a plăcut foarte mult, ar fi fost respins fiind prea insistent și arogant – ca dealtfel toți nobilii polonezi, iar pe cel de-al doilea l-ar fi respins dintr-un capriciu.

În anul 1650, hatmanul cazacilor ucrainieni, Bogdan Hmelnitski, din teritoriul proaspăt ieșit de sub dominația poloneză, a cerut în mod oficial domnului Moldovei să accepte căsătoria domniței Ruxandra cu fiul său mai mare, Timuș (Timotei). Vasile Lupu, însă, care visa, așa cum am văzut, la o alianță matrimonială cu adevărat princiară pentru cea mai iubită și distinsă dintre fiicele sale, a declinat oferta, considerând-o umilitoare pentru familia sa și fără importanță politică față de ambițiile sale.

Refuzul l-a ofensat pe Bogdan Hmelnitski, care în luna septembrie a aceluiași an a trecut la represalii împreună cu hoardele tătare, jefuind aproape toată Moldova, arzând Iașul, curtea domnească și conacele boierilor din capitala Moldovei, biserica Sf. Trei Ierarhi și ajungând cu jafurile și robirea populației până în zona de sub munte.

Aflat în mare derută, domnitorul Vasile Lupu și-a adăpostit, ca de obicei, familia și averile la Cetatea Neamț unde, după cum aprecia Miron Costin, „se afla toată inima avuției lui Vasilie Vodă”¹⁷. Convins pentru moment că nu era de glumit cu cazacii și pentru a obține retragerea acestora, domnul a promis să trimită și o solie la Bogdan Hmelnitski, care „totodată va așezda și logodna fetii sale, Roxandei, după Timușu, feciorul hatmanului Hmil”¹⁸.

Însă victoria polonilor asupra cazacilor la Beresteicico a adus o nouă undă de speranță în inima lui Vasile Lupu, că-și va scăpa totuși fiica de această căsătorie nedorită. Speranțele i-au fost însă deșarte, deoarece polonezii au fost zdrobiți într-o nouă bătălie de cazaci, după care oștile căzăcești (circa 20000 de cazaci conduse de hatmanul Bogdan Hmelnitski) au pătruns peste vadul Nistrului, pe la Soroca, amenințându-l pe Vasile Lupu cu o nouă invazie.

¹⁶ *Ibidem*, vol. V, p. 492, nota 69.

¹⁷ *Ibidem*, p. 200.

¹⁸ *Ibidem*, p. 201.

Aceasta l-a convins pe Vasile Lupu să admită căsătoria domniței Ruxandra cu Timuș, iar la rândul-i, domnița, va fi înțeleasă că acesta îi era datul destinului său „I-a rugat în genunchi pe tatăl ei, să o părească soartei sale”¹⁹.

În condițiile date, Timuș, în fruntea unui corp de oaste de circa 3000 de ostași, în frunte cu polcovnicii și generalii lor, sub protecția oștii care trecuse Nistrul, și-a făcut curaj să vină la Iași „să-și ridice mireasa”. Temător totuși să nu i se întindă vreo cursă, a luat ostatec pe marele logofăt Toma Cantacuzino și a cerut să i se trimită și alți ostateci. Printre aceștia s-au numărat marele hatman Gavril Lupu, fratele domnitorului (pe care i-a trimis la Cehrin, capitala de atunci a Ucrainei), fiii fraților domnitorului, Gavril și Gheorghe hatmanul și ai altor boieri mai de vază din neamul Buhuși, Prăjescu și Racoviță.

Între timp, la Curtea Domnească din Iași s-au făcut pregătirile necesare pentru nunta domniței Ruxandra cu Timuș Hmelnitski, care a avut loc pe 31 august 1652, cu tot dichisul unei nunți domnești. Așa cum scrie Miron Costin „nimica n-au lipsit” decât, am aprecia noi, mai puțină veselie din partea domnitorului și o teamă ezitantă, adesea soră cu moartea, din partea mirelui, căruia la un moment dat îi stătuse graiul de emoție, știindu-se acceptat în ultimă instanță, nu de bunăvoie, ci sub presiunea armelor căzăcești.

Cât privește portretizarea fizico-morală a lui Timuș, să apelăm tot la textul din *Letopisețul* lui Miron Costin, care arată că „ginirili singur fața numai de om, iară toată hirea de hiară”²⁰, iar un anonim neamț, martor ocular, arăta la rândul său că „mirele era un flăcău tânăr, cu fața stricată de vărsat, nicidecum mic ci cam voinic și din topor”²¹. Acesta ne descrie cu lux de amănunte desfășurarea nunții, cu momentele cele mai importante, comportările necivilizate ale cazacilor și stângăciile lui Timuș.

Circumstanțele desfășurării nunții domniței Ruxandra cu Timuș Hmelnitski sunt confirmate și de un cronicar anonim ucrainean, care arăta într-o „Scurtă descriere a Rusiei Mici”, că „din cauza refuzului din anul 1650, Moldova a fost atacată de cazaci și devastată până în munți și mulți oameni au fost duși în prinsoare”, iar în anul 1652 „Timuș Hmelnitski însoțit de 12000 de cazaci, venea la Iași pentru a se căsători cu domnița Ruxandra”, concluzionând că nunta a avut loc numai „sub presiunea oștilor lui Bogdan Hmelnitski și a boierilor moldoveni” (care amenințau să-l părească pe Vasile Lupu și chiar să-l predea cazacilor).

La nuntă au fost prezente soliile din statele vecine, inclusiv din partea domnului Țării Românești, Matei Basarab și a princepelui Transilvaniei, Gheorghe Rakoczi al II-lea, împrejurare în care se crede că s-au purtat

¹⁹ *Călători străini prin Țările Române*, vol. V.

²⁰ C. Gane, *op. cit.*, p. 277.

²¹ *Călători străini prin Țările Române*, vol. V, p. 473.

sfaturile de taină cu logofătul Gheorghe Ștefan, privind înlăturarea lui Vasile Lupu de pe tronul Moldovei.

În ceea ce o privește pe domnița Ruxandra, aceasta se pare că s-a obișnuit cu datul destinului său, care nu era cu mult mai nefericit decât al altor tinere prințese ale epocii medievale, motiv pentru care s-ar fi atașat de Timuș, chiar dacă acesta avea fața ciupită de vărsat și arăta needucat și grosolan.

Câteva zile după nuntă, pe 6 septembrie 1652, domnița Ruxandra însoțită de tot alaiul soțului său și condusă de Vasile Lupu și de doamna Ecaterina, mama vitregă, de un număr mare de curteni, boieri și de prostime, cu lacrimi în ochi se despărțea de minunatele locuri ale Moldovei și de visurile copilăriei și tinereții sale, de oamenii care o iubeau și de care se știa iubită, ducându-se la Cehrin, capitala Ucrainei – un sat mai răsărit din stepa ucraineană, urmându-și destinul său tragic.

Probabil că Vasile Lupu, mâhnit și îngândurat, cu presimțiri sumbre, a urmărit până departe alaiul care se îndepărta, până dincolo de zare, luându-i odorul scump, a cărei soartă fusese pecetluită, fără a se mai putea opune, dovedindu-i și acestui puternic al acelor timpuri „*că-i bietul om sub vreme?*” și nu invers.

Ca o concluzie a celor întâmplare ar fi de notat cuvintele unei druște ucrainence, cam trecute cu băutura, spuse doamnei Ecaterina, care erau menite să răsucescă și mai adânc cuțitul în rana vanității domnești „*veți fi voi mai subțiri decât noi, dar nu-i așa că v-ați dat domnița după un cazac?*”²².

În aprilie 1653 logofătul Gheorghe Ștefan, cu ajutorul oștilor venite din Ardeal, conduse de Ianoși Kemeni și al celor muntene, conduse de domnitorul Matei Basarab, l-au alungat pe Vasile Lupu de pe tronul Moldovei. În această situație, fostul domn este nevoit să apeleze la ajutorul cazacilor, conduși de ginerele său, Timuș Hmelnitski, care-l va repune pe tron, cu prețul unor jafuri de neimaginat, asupra țării Moldovei și chiar și asupra bisericilor și mănăstirilor acesteia.

Vasile Lupu nu se mulțumește numai cu reocuparea tronului, ci căutând să profite de prezența cazacilor, trece în Muntenia. În lupta decisivă de la Ojogeni, însă, cazacii refuză să participe, iar Vasile Lupu suferă o grea înfrângere, Moldova fiind invadată de oștile munteano-ardelene de la sud și de cele poloneze de la nord. Acestea îl instalează pe tron pe Gheorghe Ștefan, Vasile Lupu trebuind să ia drumul Constantinopolului.

Timuș, care revenise cu oștile sale de cazaci în Moldova, în sprijinul socrului său, este asediat în Cetatea de scaun de la Suceva, de către rivalul său la mâna domniței Ruxandra, prințul Dimitrie Wișnoveski, fiind grav rănit de o schijă de ghiulea, după care la 15 septembrie 1653 își va pierde viața.

²² C. Gane, *op. cit.*, p. 278.

La 22 octombrie 1653, corpul neînsuflețit al acestuia a ajuns la Cehrin, unde a fost înmormântat, în timp ce doamna Ruxandra dădea naștere la doi gemeni, care se pare că au murit de mici. Iat-o așadar, pe fosta domniță, văduvă la doar un an de la căsătorie, aflată în țară străină. Socrul său, Bogdan Hmelnitski, care a dorit-o atât de mult noră, i-a dat ca uzufruct târgul și cetatea Râșcovului și moșia Iampol, de pe malul stâng al Nistrului²³.

Viața doamnei Ruxandra în Cetatea Râșcovului este foarte puțin cunoscută; o primă informație despre ea datează din 1656 fiind datorată lui Paul din Alep, care, relatând călătoria patriarhului Macarie în Rusia și Ucraina, spune că în orașul Subotov, unde era mormântul lui Timuș, doamna Ruxandra „*a venit de mai multe ori să vadă pe părintele nostru patriarh, îmbrăcată ca o roabă circaziană, cu un calpac de postav îmblănit ... însoțită de fete circaziene și moldovence îmbrăcate ca și ea, întocmai ca roabele*”, când a făcut și un parastas pentru soțul ei. Din această scurtă, dar prețioasă informație, aflăm că doamna Ruxandra nu ducea o viață prea de invidiat.

Se pare că, de voie, de nevoie, după câțiva ani de văduvie, în care ar fi fost curtată și de Mihail (fiul lui Nicolae Pătrașcu, nepotul lui Mihai Viteazul), care a trecut prin Ucraina, ar fi acceptat să se recăsătorească cu polcovnicul Ian Antonowski, iar după moartea acestuia (în anul 1661), ar fi fost ținută ostatică chiar de Iurie, fratele mai mic al lui Timuș, devenit hatman al Ucrainei după moartea tatălui său.

Iiona Czamska susține că doamna Ruxandra s-ar fi întors în Moldova în anul 1661, dată care nu se verifică istoric, deoarece în acel an, tânărul domn al Moldovei, Ștefăniță Lupu (1659-1661), făcând o expediție în Polonia împotriva pretendentului la tronul Moldovei, Constantin Șerban, a asediat la întoarcere Cetatea Râșcovului de pe malul drept al Nistrului, pentru a-și elibera sora, dar fără rezultat, oștile moldovenești fiind respinse cu pierderi grele.

În legătură cu data întoarcerii doamnei Ruxandra în Moldova, A. Horbach, este de părere că acest lucru s-a petrecut în anul 1666, dată admisă și de Nicolae Bulat²⁴; un argument serios este probabil acela că în anul următor doamna Ruxandra întocmește un testament prin care lasă trei moșii din Moldova danie Mănăstirii Vatoped, de la Sfântul Munte Athos și n-ar fi putut face acest lucru dacă n-ar fi revenit în Moldova.

Prevalându-ne de același argument, putem emite părerea că doamna Ruxandra, s-ar fi întors deja în Moldova în anii 1662-1664 deoarece la 20 februarie 1662 s-a judecat cu vărul său Toader Cantacuzino pentru partea sa de „*ocină*”²⁵ din satul Deleni, iar la 20 aprilie 1664 a făcut danie mănăstirii Poiana

²³ I. Czamska, *Bejenia Movileștilor și epigonii lor*.

²⁴ A. Horbach, *Timuș Hmelnitschi în istoriografia literaturii române*.

²⁵ N. Grigoraș, *Instituțiile feudale din Moldova*, 1971, p. 56.

Mare (Bârnova), subordonată Mănăstirii Galata, moșia sa de la Mogoșești din ținutul Cârliștii²⁶.

În anii următori, numele doamnei Ruxandra va apare tot mai des în referirile documentare din diplomația internă, legate în mod special de recuperarea unor sate și moșii, pierdute după anul 1653. Cele mai multe dintre acestea se aflau în posesia unor rude mai apropiate, cum a fost și cazul părții sale din satul Deleni-Hârlău, aflată în mâna vărului Todirașcu Cantacuzino, pentru recuperarea căreia doamna Ruxandra ar fi apelat la serviciile cazacului Doroșenco²⁷.

La 28 august 1670, „*Ruxanda Timoșoaia Hmelnița, lăsa în stăpânire lui Nicolae Racoviță hatmanul siliștea Nemțeni, din ținutul Soroca, pe Răut ... siliște care fusese domnească dăruită de Vasile Lupu lui Neculai Catargi, mare visternic, iar fiul lui Ghiorghită care o stăpânea, fiind în slujba hatmanului Nicolae Racoviță, a luat din banii slujbei 140 de lei și a fugit în Țare Muntenească, iar hatmanul a plătit acei bani și i-a rămas siliștea. Doamna Ruxanda vrând să-i întoarcă banii, să o răscumpere, s-a îndurat și i-a lăsat-o pentru slujba lui credincioasă*”²⁸. Este interesant că și în acest document, ca și pe pecetea pe care o folosea, doamna Ruxandra era identificată cu numele fostului soț, deși de la moartea acestuia trecuseră aproape 20 de ani, iar în Moldova nu se cunoștea nimic despre o eventuală schimbare a stării sale civile.

Într-un alt document din anul 1674, aflăm despre o dispută dintre doamna Ruxandra și vărul său Ilie Moțoc, pitar, pentru niște vecini din satul Andreuți, sat menționat în mod clar ca fiind „*al numitei doamne Ruxandra, vecin cu Trestianii al lui Ilie Moțoc*”, cu mențiunea că ambele sate proveneau din moștenirea după marele vornic Costea Bucioc, care fusese bunicul lor.

Acest sat „*cu iaz și moară*”, împreună cu alte proprietăți, precum: Văideni, 4/6 din satul Țigănești, satul Găozani pe Droba, toate din ținutul Soroca, apoi satul Bobulești din ținutul Dorohoi și 2 fălci de vie de la Cotnari „*din Gura Sărății*”, fuseseră întărite de către domnitorul Gheorghe Ștefan, în anul 1656, când doamna Ruxandra se afla la Râșcov, lui Costachi Moțoc, mare sulger, fratele lui Ilie, feciorii pe care Gheorghe Moțoc i-a avut cu Alexandra, sora doamnei Tudosca²⁹.

Alte două documente deosebit de interesante sunt cele din 20 februarie 1679, de la Gheorghe Duca și respectiv din anul 1685 (fără lună și zi) de la Constantin Vodă Cantemir, care se referă la scutirile de dări față de domnie, de care beneficia doamna Ruxandra, pentru satul său Preutești de pe malul râului Moldova, din ținutul Neamț.

²⁶ CDM, IV, D/235.

²⁷ V.A. Urechia, AAR, seria II-a, t. XI, 1888/1889, p. 155.

²⁸ Ibidem, D/2395.

²⁹ Idem, III, D/2333.

La Preutești, pe malul drept al râului Moldova, sat aflat între Timișești și Ungheni, pe locul numit în vechime „*București*”, Vasile Lupu și-a avut conac, pe o moșie pe care o avea încă de pe vremea boieriei. Aici se pare că s-a întors doamna Ruxandra după revenirea din Ucraina, obținând, datorită notorietății de care încă se bucura, actele de imunitate feudală (vezi anexa).

Astfel, în actul amintit, de la 1685, se spune: „*Constantin Voievod poruncește slujitorilor domnești din ținutul Neamț, să nu supere satul Preutești al doamnei Ruxanda cu dările visteriei: bir, zlofi, hârtii, scrisori, taleri, galbeni, orânduiala lui mai, orânduiala lui august, iliș, chile împărătești, sulgiu, unt, ialoviță de sat, care împărătești, oameni de tras la șăici, cai împărătești, cai de olac, podvezi, braniște, camână, bezman de cârciumă, cepărit și alte dări și angarii*”, porunca domnească se adresa „*pârcălabilor de Neamț, globnicilor, deșugubinarilor și la toți slujitorii care umblau cu slujbe domnești*”, cu amenințarea „*cine se va ispiti a învălui peste cartea domniei meli, vor fi certați și purtați pe ulițe cu cartea în frunte*”³⁰.

Constantin Gane, în schimb, este sigur că doamna Ruxandra s-ar fi întors la curțile de la Deleni-Hârlău, sat pe care l-ar fi moștenit prin mama sa, doamna Tudosca și din care și-a recuperat partea în urma unui lung proces cu vărul său, Todirașco Cantacuzino. Despre această dispută, care ar fi durat 12 ani și care nu s-ar fi stins, decât „*prin acceptarea de către Ruxandra a numirii lui Todirașco drept moștenitor al ei*”³¹, nu se știu prea multe.

Se pare că marele vornic Costea Bucioc, ar fi lăsat satul Deleni fiicelor sale Catrina și Tudosca (mama doamnei Ruxandra). Însă după moartea neașteptată a Catrinei, partea sa a rămas soțului acesteia, visternicului Iordache Cantacuzino și apoi fiului lor, Todirașco Cantacuzino, vărul doamnei Ruxandra. Todirașco Cantacuzino l-a lăsat moștenire urmașilor săi, care în lunga lor succesiune, au dat naștere ramurii Cantacuzino-Deleanu, spre deosebire de alte ramuri care s-au numit: Cantacuzino-Pășcanu, Cantacuzino-Căbujanul, etc.

Aici, la Deleni, potrivit argumentării lui Constantin Gane, doamna Ruxandra l-ar fi cunoscut pe postelnicul Vasile Krupenski, care ar fi stăpânit satul vecin Fieredeni și care n-ar fi rezistat farmecelor acesteia, femeie încă tânără și frumoasă și între care s-ar fi născut o idilă amoroasă. Dar această vecinătate nu putea să aibă loc, deoarece familia Krupenski va ajunge în posesia satului Fieredeni, abia din secolul al XVIII-lea.

Potrivit însă unui „*Pomelnic*” al familiei Krupenski³² din anul 1849 aflat la biserica din Fieredeni, postelnicul Vasile Krupenski ar fi fost chiar căsătorit

³⁰ Arhivele Naționale (în continuare – A.N.) București, fond Mănăstirea Neamț, DLVIII/6; rezumat din CDM, IV, D/898.

³¹ R. Greceanu, *op. cit.*, p. 161.

³² Ramură descinsă din Andronic Krupenski.

„cu domnița Ruxandra, fata lui Vasile Vodă”, ba ar fi avut împreună și un copil, cu numele de Sandu (Șandru), ceea ce îl face pe C. Gane să creadă că drama morții doamnei Ruxandra din 1686 ar fi fost o răzbunare tardivă a postelnicului Krupenski, pentru un motiv rămas încă necunoscut³³.

Credem totuși că dacă acest lucru ar fi fost adevărat, n-ar fi rămas nespecificat de cronicarii vremii și de documentele oficiale, având în vedere notorietatea de care încă se bucura în acea epocă Ruxandra. Dacă ar fi existat cu adevărat acel Sandu Krupenski, doamna Ruxandra i-ar fi lăsat lui averea și nu și-ar fi răvășit-o, lăsând-o nepoților sau unor mănăstiri închinată; tragem de aici concluzia că pomelnicul este un fals, a cărui țintă nu este clară, urmărind probabil să acrediteze ideea înrudirii Krupeștilor cu familia domnească a lui Vasile Lupu.

Însă, după cum constatăm din datele care urmează, la momentul comiterii crimei, la sfârșitul lunii august, sau mai sigur în luna septembrie 1686, toată averea pe care o mai avea doamna Ruxandra era concentrată numai la conacul și moșia din Preutești-Neamț, așa cum numai la acest sat s-au referit și cele două documente de imunitate fiscală menționate mai sus.

Așadar, putem conchide că satul Preutești era singurul care-i mai rămăsese doamnei Ruxandra, după daniile pe care le mai făcuse prin „diata” din 1667 și prin alte acte după revenirea ei în Moldova. La această concluzie ne duc și cele două izvoade întocmite imediat după asasinarea ei: „Izvodul privind cheltuielile și achitarea datoriilor doamnei Ruxandra” din anul 1688/89 și „Izvodului vecinilor”, din 2 august 1690, potrivit cărora toată „pâinea și bucatele”, ca și vecinii ce-i avea, s-au aflat la Preutești³⁴.

Satul Preutești se afla într-un loc binecuvântat de Dumnezeu, în lunca râului Moldova, nu departe de confluența acestuia cu pâraiele Râșca și Sarata, cu o moșie mănoasă de șes, terasată în mod repetat de revărsările râului Moldova și a pârâului Râșca.

Un document de la 18 mai 1779, consemna, iată, după un secol, mărturia lui Grigore Bugan de 80 de ani, din satul Răucești, care lua ca martor alături de el și pe bătrânul Spiridon „di 90 de ani” că „știm cum au cumpărat Vasilii Vodă niște părți din Ungheni și l(e)-au stâlpit cu Preuteștii la un loc”. Că Vasile Lupu, care stăpânea satul Preutești, „încă din boierie a mai cumpărat niște părți din moșia Ungheni și le-a stâlpit la un loc cu Preuteștii”, apoi „l(e)-au stăpânit tot Vasili Voievod și cu fiica măriei sale domnița Rucusanda și alți boeri”³⁵, este o certitudine.

Expresia citată mai sus vine să întărească părerea pe care deja ne-am exprimat-o, a unei prezențe îndelungate a doamnei Ruxandra la Preutești, ca și aserțiunea că ea a fost ridicată de aici și dusă la Cetatea Neamț, unde a fost

³³ C. Gane, *op. cit.*, p. 295.

³⁴ Anexa doc. LVIII/9 și LVIII/15, aflate la A.N. București, fond Mănăstirea Neamț.

³⁵ A.N. București, fond Mănăstirea Neamț, LVIII/31.

decapitată, din moment ce și la peste o sută de ani, s-a transmis acest lucru pe cale orală, mai ales cum spune documentul, că „*noi luându cu anu veniturile moșieiilor pe lângă acea moșie Preutești*”, în arendă. Așa cum s-a întâmplat cu moșia vecină Sârbi, a Mănăstirii Râșca, ținută mulți ani în arendă de locuitorii din satul Răucești.

Iar, într-un alt document de hotarnică datând din 28 august 1769, este menționat ca punct de delimitare până în duminică „*drumul săpat ce se numește a lui Vasile Vodă*”³⁶, care pare să fi fost drumul de pe partea cumpărată de Vasile Lupu din moșia Ungheni, care venea de la Vadu Lat, pe unde se trecea apa Moldovei și se continua cu drumul săpat anterior la Preutești.

Atât „*drumul lui Vasile Vodă*” cât și „*șanțul lui Vodă*”, sunt repere care aminteau de prezența de altădată a domnitorului la Preutești, a căruia stăpânire a fost urmată de cea a fiicei sale Ruxandra și după moartea acesteia, „*de alți boeri*”.

Urmele „*șanțului lui Vodă*”, menționate și în alte documente, cu reperul „*la șanț*” sau „*la troian*”, referindu-se, se pare, la un șanț de apărare ce pornea direct din apa Moldovei, apărând conacul în partea de sud-est, spre drumul ce trecea prin vadul Moldovei spre Târgul Neamț, s-au văzut până în secolul trecut.

Faptul că satul Preutești se afla nu departe de Cetatea Neamț, dădea un plus de siguranță. Cetatea fusese refăcută între anii 1641-1646, de către tatăl doamnei Ruxandra, Vasile Lupu, însă ca mănăstire cu hramul „*Sfântul Nicolae*” (pentru a nu trezi suspiciunile Porții Otomane că de fapt refăcuse fortificația), fiind subordonată Mănăstirii Secu care „*putea să-și pună aicea egumen*” și care fusese dotată cu sate și moșii, din fostul ocol domnesc al Neamțului, precum: Oglindești, Mănești, Răucești, siliștea Vasilăuți de sub cetate și poienile Slatina și Timușul, din spatele cetății.

Aici, la Preutești, în apropierea cetății, credem că s-a stabilit doamna Ruxandra după revenirea din Ucraina, când se va fi convins că viața împreună cu vărul său Todirașco Cantacuzino, la Deleni îi era imposibilă.

Probabil că va fi refăcut curțile și conacul, că și-a construit coșarele și hambarele pentru depozitarea grânelor și și-a adăpostit turmele de animale, care aveau aici pășuni bogate în luncile Moldovei și Râșcăi și în pădurile Covergăi și Făgețelului, iar celelalte averi precum: galbenii, sculele și giuvaergicalele, din metale și pietre prețioase, de care nu va fi dus lipsă, când situația a devenit tot mai tulbură, le va fi adăpostit desigur în taințele Cetății Neamț, bine știute de ea încă din copilărie.

Au venit vremurile tulburi, ale războaielor turco-polone dintre anii 1672-1699, care s-au desfășurat în cea mai mare parte pe teritoriul Moldovei, când țara a fost călcată, jefuită și arsă atât de oștile turco-tătare cât și de „*poghiaturile*” polono-căzăcești. În acele timpuri grele Cetatea Neamț a jucat un rol de prim ordin, fiind în mod repetat asediată, iar Târgul din apropiere a fost în repetate rânduri trecut prin „*foc și sabie*”.

³⁶ *Ibidem*, LVIII/34.

Văzând vremurile atât de nesigure, în anul 1684, cu doi ani înainte de moarte, doamna Ruxandra și-a refăcut „*diata*”, punându-l episcop tot pe vărul său Todirașco Cantacuzino, mare vistiernic, considerat în epocă un om de o mare probitate morală, căruia îi lăsa ca dar de suflet satul Preutești.

S-a întâmplat însă ca un an mai târziu, în 1685, Todirașco Cantacuzino, să moară la Constantinopol, unde fusese chemat în calitate de fost mare vistiernic să răspundă pentru cheltuielile nesăbuite făcute în timpul domniei vărului său, domnitorul Dumitrașco Cantacuzino (1684-1685).

Fiii săi, Vasile, Ilie și Ioan, au fost urmăriți de năpasta de a achita cele 20 de pungi de galbeni puse pe nedrept în seama tatălui lor. Astfel, la 15 decembrie 1691, Ilie și Ioan Cantacuzino, au fost nevoiți să-și vândă casele lor din Iași, cu suma de 500 de lei, iar banii au fost reținuți în contul aceleiași datorii, fiind predați „*jupânesei lui Ștefan Slănină, pentru niște blană (cherestea groasă) ce s-au luat în zilele lui Duca Voievod și Dumitrașcu Voievod pentru domnie*”³⁷. Este interesant faptul că acestea au fost cumpărate tot de cumnatul lor, marele logofăt Vasile Costachi și sora lor Catrina, soția acestuia, încât vânzarea se pare să fie o formă deghizată, ca acestea să rămână tot în mâna fraților.

După moartea lui Todirașco, episcop al averii doamnei Ruxandrei a trebuit să rămână fiul său mai mare, paharnicul Vasile Cantacuzino.

Având parcă premoniția apropiatului său sfârșit, cu câteva luni înainte de moarte, la 23 mai 1686, doamna Ruxandra, într-o minută încheiată cu egumenul mănăstirii Galata, pentru împrumutul unei sume de 100 de aslani, cu scadența la sfârșitul lunii septembrie, preciza că „*iar în cazul că voi muri, banii îi vor plăti episcopii*”³⁸, lucru care așa se va și întâmpla.

În ceea ce privește situația dezastroasă din Moldova din anul 1686 și moartea doamnei Ruxandra, găsim informații atât în cronicile vremii, cât și în unele documente emise de cancelaria domnului Moldovei, Constantin Vodă Cantemir.

Astfel, cronicarul Ioan Neculce, vorbind despre expediția polonezilor în Moldova, arată în *Letopisețul* său că: „*în al doile anu a domniei lui Cantemir, scoborātu-s-au craiul Sobiețchie cu toată puterea sa și cu toți hatmanii și cu toată recipopolita și cu multe poghiazuri în toate părțile ... de nu rămânea loc neprădat și nesticat. Tăiat-au atunci leșii pre doamna Rucsanda, fata lui Vasilie Vodă, la cetate la Neamțu*”³⁹.

Numărul hoților și tâlharilor crescuse foarte mult, întrucât „*să făcusă tâlhari nu numai de la oastea leșască, (ci) și din munții ungurești de jăcuie mănăstirili și alții din Bugeac*”.

³⁷ CDM, IV, p. 319.

³⁸ CDM, vol IV, p. 230.

³⁹ I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 315.

Ca un fapt divers, ceva mai nuanțat, moartea doamnei Ruxandra, ne este prezentată și de cronicarul Nicolae Costin: „atunci aflat-au pre doamna Rucsandra, fiica lui Vasile Vodă, pre care au ținut-o în Cetatea Neamțu și cu multe munci au muncit-o pentru avuție, pre urmă i-au tăiat capulu pre pragulu cu toporul. Spunu cum să fi găsitu la dânsa 19000 de galbeni”⁴⁰.

La moartea doamnei Ruxandra prin decapitare se referă și o serie de documente emise de cancelaria domnească, având ca obiect reglementarea datoriilor doamnei Ruxandra față de unele persoane de la care împrumutase bani și față de mănăstirile Golia și Sf. Trei Ierarhi, marile ctitorii ale lui Vasile Lupu, cuprinse în testamentul din anul 1684. Acestea menționează doar faptul petrecut, fără alte detalii.

Este interesant că niciunul dintre autorii jurnalelor campaniilor lui Sobieski din anii 1686-1687 (inginerul militar Philippe le Masson du Pont, Tomasso Talenti - secretar italian al regelui polon, marchizul Francois Gaston de Bethune, Iacob Sobieski, fiul regelui) nu consemnează nimic despre uciderea doamnei Ruxandra, deși toți se referă la ocuparea Cetății Neamț și păstrarea ei temporară în stăpânirea regelui polon.

Într-un document din 1 mai 1689, domnitorul Constantin Cantemir, tânguindu-și parcă neputința față de cele petrecute cu trei ani mai înainte, arată că „tâmplatu-s-au mari primejdii doamnei Rucsandei, de au căzut în mâna unor cazaci făcători de rău și luându toată avuția de lângă dânsa, mai pe urmă i-au tăiat și capul”. Dar pe domnitor, așa cum am arătat mai sus, îl interesa mai mult rezolvarea plângerii călugărilor de la mănăstirile Sf. Trei Ierarhi și Golia, care pe acea vreme de urgie, cer „bucatele și pâinea” de pe moșia Preutești a doamnei Ruxandra, din care se înfruptau în fiecare an, pe când doamna era în viață, arătând că și acestora (adică mănăstirilor) „li s-au tâmplatu mari stricăciuni de la oștile leșăști”, ca și achitarea datoriilor împrumutate de doamna Ruxandra.

Astfel, divanul domnesc îi impune paharnicului Vasile Cantacuzino să-și îndeplinească datoria de epitrop, conform „diatei” doamnei Ruxandra, în locul tatălui său, Todirașco Cantacuzino. Acesta, deși se pare că a ezitat la început, a trebuit să acționeze, „înțelegându dumnialui Vasile paharnicul, de peirea mătușă-sa, (a trebuit să recupereze) venitul lăsat la Preutești ci-au mai scăpat de acei tâlhari, bucate și pâine”⁴¹.

În ceea ce privește pe făptașii acestei omucideri odioase, care sunt numiți în scrierile vremii fie „leși”, fie „cazaci făcători de rău”, fie cu numele generic de „tâlhari”, credem că grupul a cuprins toate aceste categorii, deoarece în oastea regelui Ian Sobietki, participau numeroase pâlcuri de cazaci ucraineni, aflați din nou sub stăpânire poloneză, precum și mulți moldoveni care

⁴⁰ N. Costin, *Cronicile Românilor*, vol. II, p. 24.

⁴¹ A.N. București, fond Mănăstirea Neamț, LVIII/12.

serveau cu leafă în oastea poloneză⁴². Aceștia din urmă, cunoscând locurile, au dirijat „*poghiazorile*” polono-căzăcești spre curțile de la Preutești, sau poate pe căi lăturalnice le-au arătat cum să pătrundă în Cetatea Neamț.

Se pare că mobilul crimei ar fi fost în primul rând jaful asupra avuției doamnei Ruxandra, constând în produsele agricole și animaliere, necesare aprovizionării oștilor lui Ian Sobietski, acțiune întreprinsă de Vasile Krupenski, dar și jefuirea banilor și bijuteriilor pe care doamna Ruxandra le avea tănuite la Cetatea Neamț. Pentru că jaful nu justifică întotdeauna crima, aceasta s-ar putea datora unei răfuieli mai vechi, fie cu cazacii ucraineni, cărora le va fi aruncat în față cuvinte de ocară, fie cu tâlharii moldoveni, care pentru a nu se afla faptele odioase la care au recurs torturând-o, au și ucis-o mișelește.

În legătură cu averea doamnei Ruxandra, s-ar putea pune întrebarea, firească, dacă ea deținea într-adevăr o sumă atât de mare de bani, de 19000 de galbeni, colosală pentru acele vremuri. Cum se explică, în acest caz, împrumuturile mărunte pe care ea le-a făcut în ultimii săi ani, mai ales la diferite fețe bisericești din capitala Moldovei, mai ales de la ctitoriile tatălui său?

Fie toată povestea cu banii este o simplă fabulație, pentru a justifica torturarea și uciderea Ruxandrei, fie, poate mai plauzibil, neavând prea des acces la banii adăpostiți la cetate, ea apela din când în când la ajutorul preoților, iar când se împlinea „*vadeaua*” (scadența) împrumutului se va fi dus la cetate să-și ia sumele de care avea nevoie, iar atunci fiind urmărită de jefuitori, aceștia vor fi putut să intre și în cetate.

În ceea ce privește locul în care s-a aflat doamna Ruxandra înainte de a fi ucisă la cetate, o mențiune vine dintr-un document redactat cu 80 de ani mai târziu, în 2 iunie 1766, care se referă la perioada tulbure din 1686 și care spune că „*scrisorile vechi ale lui Mihalache Talpă biv vel căpitan, s-au pierdut în vremea răscoalelor, când au luat leșii pre doamna Rucsanda, fata lui Vasilie Voievod din Preutești*”⁴³. Se sugerează, așadar, că doamna Ruxandra a fost ridicată direct de la Preutești și dusă la cetate. Pe atunci, Mihalache Talpă, despre care este vorba în documentul de mai sus, stăpânea jumătate din satul Zmeești de pe pârâul Râșca și trei părți din jumătate din satul Zăvoiani de pe apa Moldovei, aflate în vecinătatea Preuteștilor.

Pe baza documentelor emise la 1 mai și 1 iunie 1689, la aproape trei ani de la petrecerea evenimentelor, putem reconstitui și alte aspecte ale întâmplărilor.

Astfel, Vasile Cantacuzino, s-a dus la Preutești în calitate de episcop, recuperând ceea ce mai rămăsese după jaful tâlhăresc al postelnicului Vasile

⁴² Așa cum a fost, de exemplu, și cazul postelnicului Vasile Krupenski

⁴³ A.N. Iași, Pachet 158.

Krupenschi, care „*au fostu mârșu să le ia pe sama craiului leșescu, fiind atunce mari amestecături în țară*”⁴⁴.

Pentru că în iarna 1686-1687 animalele au fost îngrijite de Krupenski, în primăvara următoare acesta a pretins să i se plătească atât iernarea animalelor, cum scrie în izvodul de cheltuieli, cu „*86 de lei ce s-au dat pe fân la toate bucatele*”, precum și o răscumpărare de „*82 de lei ce s-au dat lui Crupenschi cându am scos bucatile doamnei*”⁴⁵.

Cum în anul 1687, oștile poloneze au revenit în Moldova, Vasile Cantacuzino, văzând starea de nesiguranță și căutând să-și salveze viața, la fel ca alți boieri din Moldova, s-a refugiat în Țara Românească, unde Cantacuzinii aveau domnia țării. A stat acolo mai bine de un an, iar la întoarcerea în Moldova a fost chemat în fața divanului domnesc, unde i s-a cerut să dea mănăstirilor Golia și Trei Ierarhi recolta rămasă după moartea doamnei Ruxandra, adică: 400 mierțe de grâu umplute cu mazăre, evaluate la 1 leu mierța și 250 de mierțe de seară și de mălai, evaluate la 6 potronici mierța, ceea ce însemna în total suma de 550 lei. A trebuit să plătească, de asemenea, datoriile doamnei Ruxandra: 40 de lei lui Gligore, egumen la Trei Ierarhi, 50 de lei către egumenul de la mănăstirea Galata și 50 de lei (echivalentul celor 100 de aslani împrumutați la 23 mai 1686) lui Balaci, hartofilaxul (bibliotecarul) Galatei⁴⁶.

Din aceste împrumuturi bănești putem vedea cercul în care se învârtea doamna Ruxandra în ultima parte a vieții, unde va fi purtat discuții prioritar teologice și filozoficești, în care își va fi plâns zădărnicia vieții pe care a trăit-o.

Nu se știe ce s-a întâmplat cu corpul neînsuflețit al doamnei Ruxandra după decapitare, unde și dacă a fost înmormântat creștinește, sau dacă va fost pur și simplu aruncat într-un loc necunoscut. Cert este că nu găsim mormântul său la biserica Trei Ierarhi din Iași. În „*Izvodul Cheltuielilor*” sunt menționați banii dați pentru cele 6 sărindare de pomenire ale doamnei, astfel: „*24 de lei vlădicăi (mitropolitului) Sărăfian pentru 2 sărindare; 36 de lei lui Cosma egumenul de la Ocnă, pentru 3 sărindare; 12 lei preotului Sârdeanu pentru un sărindar*”.

Numele preotului Sârdeanu, are o rezonanță locală, derivând, poate, de la satul Sârbi (Sârghi) din vecinătatea Preuteștilor, ceea ce ne face să credem că banii ar fi putut să fie dați pentru o slujbă de înmormântare, care ar fi putut avea loc la o biserică din apropiere.

Un secol mai târziu, la 1782 este menționat un Ion Sărgheanu între precupeții din Târgu Neamț și la 1787, Maxim Sărgheanu, între niște martori din satul Răucești, încât am putea aprecia că mormântul doamnei Ruxandra, dacă el există undeva, ar putea să fie ori în cimitirul de pe platoul din fața

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, LVIII/9.

⁴⁶ *Ibidem*, LVIII/13.

cetății, ce ținea de paraclisul Sf. Nicolae din Cetatea Neamț, unde la lucrările casei personalului de pază din anul 2007-2008, au fost descoperite mai multe schelete, sau poate în cimitirul de lângă fosta biserică de la poalele cetății, unde în secolul al XVII-lea a fost seliștea satului Vasilăuți, ori, mai sigur, în cimitirul bisericii de lângă fostul conac din Preutești.

Pentru sufletul doamnei Ruxandra au mai fost date ca pomeni 12 oi și o iapă mănăstirii de la Târgu Ocna, 38 de lei și o iapă fetei Lupei, să-și cumpere haine și alte obiecte de zestre și 6 lei Mariei „*fetei din cas(a) doamnei Rucsandei pentru a-și face un habaciu*”.

Mențiunea „*fetei Lupei*”, care primea pe lângă o sumă importantă de bani și o iapă, arată că „*Lupa*”, ar fi putut să fie un personaj destul de important pentru doamna Ruxandra, dacă nu chiar una din rudele ei apropiate, sau cea care o va fi însoțit până în ultimele sale momente de viață și care ar fi putut să-i împărtășească chiar aceeași soartă, în timp ce Maria, fata din casă primea doar bani pentru o haină de aba⁴⁷.

În final, pe lângă vitele și *bucatele* pe care le-a dat celor două mănăstiri, Vasile Cantacuzino a trebuit să le mai dea 100 de mierțe de grâu și, tot în contul *pâinii*, suma de 200 de lei, predată în mâna egumenului Iacob de la Treisfetitele, fostul patriarh al Ierusalimului⁴⁸.

În ce privește satul Preutești, a trebuit să fie respectată voința doamnei Ruxandra exprimată în ultimul său testament, satul rămânând nepotului Vasile Cantacuzino, care era însă obligat să-i dea mănăstirii Golia, în schimb satul Lăzoreni din apropierea Iașului.

Un an mai târziu, la 2 mai 1690, fostul paharnic a făcut danie satul Preutești cumnatului său, marele logofăt Vasile Costachi și soției acestuia, Catrina, pentru fiica lor Safta, care era botezată de el.

Astfel, după câțiva ani de cazne, Vasile Cantacuzino, a reușit să se achite de cinstea de a fi fost epítrop al averii ultimei descendente din familia lui Vasile Lupu.

În ce privește stăpânirea asupra satului Preutești, dintr-un document din 1 octombrie 1743 aflăm că era format din două părți, una fiind cea făcută danie de Vasile Cantacuzino nepoatei sale Safta și alta cumpărată de Theodor Costin Neniul, probabil viitorul soț al Saftei. De la aceștia, satul a rămas moștenire fiului lor Constantin Costin Neniul, care „*fiind la slăbiciune*”, l-a făcut danie parțial Mănăstirii Neamț, dar nu degeaba, ci „*pentru oarișce bani*”, cu condiția ca țărani vecini să fie eliberați.

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Ibidem.*

A. Personalități din tabloul genealogic al familiei lui Vasile Lupu

1. **Nicolae Coci**, tatăl lui Vasile Lupu, a fost mare comis în timpul domniei lui Aron Vodă.
2. **Pătrașco** (Șoldan), bunicul doamnei Tudosca, soția lui Vasile Lupu, mare vornic și apoi mare logofăt în timpul domniei lui Constantin Movilă.
3. **Costea Bucioc** (Băcioc), tatăl doamnei Tudosca, socrul lui Vasile Lupu, mare paharnic între anii 1608-1611, mare vornic al Țării de Jos în 1616 și mare vornic al Țării de Sus între 1617- 12 iulie 1620.
4. **Vasile Lupu Coci**, tatăl domniței Ruxandra, mare comis (fost postelnic) în anii 1618-1620, mare vistiernic în anii 1620-1621, mare comis în 1621, mare spătar 1626-1627, mare vistiernic 1627-1628, mare hatman în 1629-1630, mare vornic al Țării de Jos și al Țării de Sus între anii 1630-1633, domn al Moldovei între 1634-1653.
5. **Lupu Bucioc** (Băcioc), fiul lui Costea Bucioc din prima căsătorie, cu Irina Prăjescu, fratele vitreg al doamnei Tudosca, mare vornic al Țării de Sus și de Jos, în alternanță cu Vasile Lupu în anii 1630-1633.
6. **Dumitrașcu Șoldan**, fiul lui Pătrașcu Șoldan, cumnatul lui Costea Bucioc, unchiul doamnei Tudosca; mare stolnic în anii 1628, 1632-1634, 1636, mare vornic al Țării de Sus în 1636-1637 și al Țării de Jos în 1638-1640, om cu „mare învățătură”.
7. jupâneasa lui Dumitrașcu Șoldan, **Safta**, fiica postelnicului Ioan Caraiman, rămasă văduvă în anul 1670; a făcut danie Mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, „câteva locuri cu casele lor” spre nord de zidul mănăstirii, până pe la jumătatea mitropoliei; a fost înmormântată la biserica din Dulcești-Roman.
8. **Iordache Cantacuzino**, cumnatul lui Vasile Lupu, căsătorit cu Catrina, fata lui Costea Bucioc, sora doamnei Tudosca, mai cunoscut cu apelativul „vistiernicul”, fratele lui Toma Cantacuzino „logofătul”; mare vistiernic între anii 1635-1637 și 1640-1643, mare spătar între anii 1643-1644, mare vistiernic între anii 1645-1654, mare paharnic în anii 1658-1659, mare vistiernic între 1659-1661 și iar mare spătar între 1662-1664.
9. **Gavril Lupu Coci**, frate al lui Vasile Lupu; mare hatman între anii 1634-1651, mare logofăt în 1652.
10. **Gheorghe Lupu Coci**, alt frate al lui Vasile Lupu, mare hatman în anii 1651-1652.
11. **Alexandru Coci**, fiul lui Gavril Lupu Coci; mare paharnic între 1651-1652.

12. **Costea Moțoc**, fiul lui Gheorghe Moțoc și nepotul lui Costea Bucioc; fost pârcalab, în 1661, în timpul lui Ștefăniță Lupu, mare paharnic.
13. **Todirașco Iordache Cantacuzino**, fiul lui Iordache Cantacuzino cu Catrina, fata lui Costea Bucioc, sora doamnei Tudosca, cel mai apropiat văr al doamnei Ruxandra; mare spătar între anii 1665-1669, mare paharnic în 1671 și mare vistiernic între anii 1672-1673, 1675-1677 și 1680-1685.
14. **Vasile (Vasilașco) Cantacuzino**, fiul lui Toader Cantacuzino, nepotul doamnei Ruxandra, rămas episcop al averii acesteia după 1686; mare postelnic și apoi mare spătar între anii 1693-1695.

B. Extrase documentare

- **22 aprilie 1621**: domnitorul Alexandru Iliăș întărește mănăstirii Secu, satul Vlădeni din ținutul Soroca „*cu loc de moară și iaz, făcut danie de Costea Bucioc, fost vornic*”⁴⁹.
- **26 iunie 1621**: domnitorul Alexandru Iliăș, întărește mănăstirii Sf. Sava 4 fălci de vie la Cotnari „*care au fost ale lui Costea Bucioc vornic, perdute pentru hiclenie când împreună cu Gașpar Voievod, s-a ridicat împotriva turcilor și mulți turci au tăiat în Iași, după care a fost prins și pedepsit de Skender-pașa*”⁵⁰.
- **22 ianuarie 1622**: este menționată „*jupâneasa lui Bucioc și frații ei, Dumitrașco și Toader și alți frați ai lui Lupașco*”⁵¹.
- **9 mai 1622**: domnitorul Ștefan Tomșa, „*întărește lui Ionașco, fiul lui Costea Bucioc fost mare vornic, satul Vlădeni din ținutul Soroca, pentru care a avut pâra cu popa Margine și alte neamuri ale lui*”⁵².
- **15 mai 1622/23**: este menționat Dumitrașcu, feciorul lui Pătrașco logofăt, care stăpânește satul Băiceni.
- **19 iulie 1622**: este menționat satul Șerbești „*al vornicului Bucioc*”⁵³.
- **15 martie 1624**: Radu Mihnea Voievod, judecă pricina dintre Pilat, fost clucer, cu Neagoe, fost postelnic și jupâneasa sa Candachia, pentru două părți de ocină din satul Hânțești, „*care au fost a lui Băcioc vornicul și răscumpărate, care pierzând dresesele ce le-au avut, a fost învinuit de Neagoe, că nu i-au dat banii lui Băcioc. Dar mărturia lui Ghenghea marele logofăt, că*

⁴⁹ CDM, II, D/24 și D/26.

⁵⁰ *Ibidem*, D/33, p. 21.

⁵¹ *Ibidem*, D/67.

⁵² *Ibidem*, D/69.

⁵³ *Ibidem*, II, D/106.

*acesta i-a dat banii pe acele două părți și i-a dat rămași pe Neagoe și pe femeia lui Candachia, luând Pilat ferie 24 de florinți*⁵⁴.

- **1626:** satele Bălțătești și Mânjești, foste drepte domnești, sunt întărite „copiilor lui Pătrașco logofăt: Dumitrașco și fratelui său Toader și surorilor Candachia, Anghelina, Tudosca și Tofana”.
- **9 mai 1636:** din porunca domnitorului Vasile Lupu, „*au ales partea răposatului vornic Costea Bucioc din moșia Hânțești pe Siret*” cu martori din satele megieșe: Bazaci, Ungureni, Dvorăști, Șerbănești, Vâlcaști și Hreasca⁵⁵.
- **28 martie 1640:** domnitorul Vasile Lupu, dăruiește Mănăstirii Trei Ierarhi, satele Fărcășeni de pe Siret și Avrămeni ținutul Iași „*pe care-l avea soția sa Tudosca de la tatăl ei, Costea Bucioc vornicul*”⁵⁶.
- **17 septembrie 1646:** sunt întărite Mănăstirii Golia (închinată Mănăstirii Vatoped din 1610), următoarele sate din ținutul Soroca: Vașco, Vasilcău, Cereșnovăț și jumătate din Stânjăreni (Pohibreni);
- **22 iulie 1650:** Vasile Lupu dăruiește lui Todirașco, mare logofăt „*pentru slujbă credincioasă, un loc cu case gata și pivniță de piatră în Iași pe Ulița Mare, refăcute de el după ce au ars de câteva ori, locul fiind moștenit de la socrul său, Costea Bucioc mare dvornic*”⁵⁷.
- **12 octombrie 1655:** Iordache, fost vistiernic, dă mărturie lui Mălai cel Bătrân, că socrul său, Pătrașco logofăt „*a făcut schimb cu acesta, dându-I o jumătate jireabie din Hreasca, cumpărată de socrul său*”⁵⁸.
- **30 octombrie 1655:** Dumitrașco Mălai, feciorul lui Simion Mălai, fost vistiernic (și al Alexandrei, fiica lui Costea Bucioc), vinde o jumătate din satul Hânțești, pe care o avea „*de la moșul său Costea Bucioc vornic. Documentele s-au pierdut de când a venit Timuș cu cazacii*”.
- **1656, fără lună și zi:** mai multe sate din ținutul Soroca, între care și Andreuți „*cu iaz și moară*”, fost „*la Fântâna Sacă*”, sunt întărite lui Costachi Moțoc, mare sulger, „*nepotul lui Băcioc, cu uric de cumpărătură de la Eremia Voievod, cumpărat cu 600 de taleri, Văideni și 4/6 părți di Țigănești cu câte 330 de taleri, precum și Găozani de pe Dobra, Bobulești –Dorohoi și 2 fâlci de vie la Cotnari, în Gura Sărății*”⁵⁹.

⁵⁴ *Ibidem*, II, D/200.

⁵⁵ *Ibidem*, D/1153.

⁵⁶ *Ibidem*, D/1414.

⁵⁷ *Ibidem*, II, D/2133.

⁵⁸ CDM, Supliment, D/728.

⁵⁹ CDM, Supliment, D/735.

- **15 martie 1657 și 15 februarie 1658:** Dumitrașco Mălai, vinde părți, apoi tot satul Piscani de pe Prut, „*Moștenit de la Costea Băcioc fost mare vornic*”.
- **12 martie 1658:** Gheorghe Ștefan Voievod, poruncește lui Necula, vornic de Preutești, să ia de la sătenii din Grumăzești un zapis de la Vasile Voievod, pentru niște ocine călugărești ale săcanilor și să-l dea omului mitropolitului⁶⁰.
- **1 mai 1660:** Ștefan Voievod (Ștefăniță Lupu), poruncește vornicului de Preutești „*să ia de grumaz pe Toader, vecinul drept al mănăstirii Neamț și să-l ducă la mănăstire, cu toate bucatele sale*”⁶¹.
- **20 aprilie 1664:** Doamna Ruxandra, fata lui Vasile Lupu, dăruiește Mănăstirii Poiana Mare (Bârnova), a Mănăstirii Galata, moșia Mogoșești⁶²;
- **9 martie 1666:** la întoarcerea în Moldova a doamnei Ruxandra, aceasta a reclamat partea sa din satul Deleni, ținutul Hârlău, moștenire de la marele vornic Costea Bucioc, tatăl mamei sale, doamna Tudosca, stăpânit la acea dată de vărul său vistiernicul Todirașco Cantacuzino, stabilindu-se înțelegerea că: „*atâta timp cât va sta în țară să poată locui la Deleni și de a eși dumniaei din țară, sau I se va tâmpla vreo moarte, dumnialui Toderășco Cantacuzino totul și-a ține satul*”⁶³.
- **28 august 1670:** Ruxanda Timoșoia Hmelnița, dă în stăpânire lui Neculai Racoviță hatman, siliștea Nemțeni din ținutul Soroca, pe Răut. Această siliște fusese dreaptă domnească, dăruită de Vasile Voievod lui Neculai Catargi, mare vistier, iar fiul lui Ghiorghiță care o stăpânea, fiind în slujba hatmanului Neculai Racoviță, a luat din banii slujbei 140 de lei și a fugit în Țara Muntenească. Hatmanul a plătit banii și i-a rămas siliștea. Doamna Ruxanda, voind să o răscumpere, s-a îndurat și i-a lăsat-o pentru slujba credincioasă⁶⁴.
- **20 aprilie 1671:** din împărțirea satelor vornicului Costea Băcioc, satul Piscani pe Prut, a revenit lui Simion Mălai, căsătorit cu Alexandra (mama lui Dumitru și Vasile Mălai), iar satul vecin Trestiani, cumnatului său Iordache Cantacuzino, căsătorit cu Catrina (mama lui Toader Cantacuzino).
- **2 și 20 mai 1671:** Dumitru Mălai, fiind dator vărului său Todirașco Iordache Cantacuzino cu suma de 500 de lei, i-a dat acestuia în preț de 300 lei o cușmă cu mărgăritare și posatuli de aur, și pentru ceilalți 200 de lei, jumătate din satul Trifăuți din ținutul Soroca. Dar pentru că satul Trifăuți, fusese luat de mănăstirea Nicorița, Todirașco a trebuit să-l răscumpere.

⁶⁰ CDM, III, D/315.

⁶¹ *Ibidem*, D/530.

⁶² CDM, IV, D/235.

⁶³ N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 55-56, despre procesul dintre Ruxandra și Toader Cantacuzino, pentru o parte din Deleni.

⁶⁴ CDM, IV, p. 420.

- **ianuarie-februarie 1674:** Petru Voievod judecă pricina dintre doamna Ruxandra și Ilie Moțoc, pitar, pentru niște vecini din satul Andreuți, al numitei doamne. După cercetare pârcălabului de Soroca, s-a hotărât ca vecinii să-i stăpânească Ilie Moțoc „*nepotul lui Costea Bucioc, căci s-a dovedit că acei vecini au fost ai lui Gheorghe Moțoc, tatăl lui Ilie din satul Trestiani, care l-a dat fiului său Costea spătar, iar doamna Rucsanda să stăpânească satul Andreuți, avându-l de la moșul său Bucioc*”⁶⁵.
- **16 octombrie 1674:** „*Adică eu Ghenadie călugărul și Spiridon și Petre și Dragomir și Vasilucă și Savin carii sântem megiași de prinpregiurul Preuteștilor și din sus și din gios, scriem și mărturisim ci sufletele noastre cu această adevărată mărturie a noastră, precum știm cu sufletele noastre că au cumpărat Vasile Vodă o moșie care se cheamă Unghianii la ținutul Neamțului, lângă Preutești încă din boierie, atuncea au cumpărat acel sat cu vecini cu tot, pe unu Damian cu șiasă ficiori cari sântu furești, anume Gavril tatăl acestor feciori fureștilor ce sântu amu și altul Toma tatăl Andreicăi, carele șiade și astăzi în Preutești și unul Onică (?) carele este și astăzi în Preutești și mai sântu și alți oameni și stau tot în Preutești carii sântu veri primari cu Fureștii, anume Ion și Vasile și Gherasim și Larion, iară carii mai sus scrie, acești oameni au fost tot din Unghiani, vecini cumpărați de Vasilie Voievod, deci aceștia și șed toți în Preutești, iară numai aceștia Fureștii nu vor să șadă și tot fug și zic că ei nu sântu vecini, iar noi mărturisim cu sufletele noastre precum sântu vecini și Fureștii ca și ceilalți ce sântu în Preutești...și pentru credință ne-am pus pecețile să fie de încredințare. S-a scris în Răucești*”⁶⁶. Sunt puse degetele tușate, mărturisind cu sufletele lor: Ghenadie călugărul ot Răucești, Spiridon ot Făurești, Petrea ot Făurești și din Crăstești Dragoș, Bosiiescu? și Savin ot Crăstești⁶⁶.
- **20 februarie 1679:** Duca Voievod, poruncește tuturor slujitorilor din ținutul Neamț, pârcălabi, globnici, deșugubinari și alții, să lase în pace satul Preutești al doamnei Roxanda, pe care l-a iertat de: zloți, lei, taleri, hârtii, galbeni, iliș, sulgiu, unt, ialoviță de sat, care împărătești, oameni de tras la șăici, chile, cai de olac, podvezi, cai împărătești, braniște, camână, bezman de crășme, cepuri și altele, iar cislă lor s-a ras de la visterie⁶⁷.
- **iunie-august 1685:** Constantin Cantemir Voievod, scutește satul Preutești al doamnei Ruxandra de 22 de dări, cu porunca drastică: „*cine nu se va supune, va fi purtat pe ulițe cu cartea în frunte*”⁶⁸.

⁶⁵ CDM, III, D/2333.

⁶⁶ A.N. București, fond Mănăstirea Neamț, LVIII/4; CDM, III, D/2395, rezumat.

⁶⁷ CDM, IV, D/342; A.N. București, fond Mănăstirea Neamț, LVIII/5.

⁶⁸ *Ibidem*, D/898.

- **23 mai 1686:** doamna Rucsanda, împrumută de la egumenul Galatei, 100 de aslani, până la sfârșitul lunii septembrie, iar „*în caz că va muri, vor plăti epitropii săi*”⁶⁹.
- **9 aprilie 1687:** domnitorul Constantin Voievod (Cantemir), scrie lui Vasilașcu paharnic, fiul lui Todirașcu, fost visternic, pentru o datorie de 43 de lei ai doamnei Rucsanda, către Ursachi vistiernic, recomandându-i „*să dea din vitele ce sânt la el și împlinind banii, să-i dea omului pe care-l va trimite Ursachi*”. În document se face precizarea că: „*s-au vândut 6 vaci cu viței*”⁷⁰.
- **28 aprilie 1689:** „*Gligorie fost mitropolit al Laodiceei, adeverește că a primit de la Vasile paharnicul 40 de lei bătuți, datorați lui de răposata doamnă Roxanda*”⁷¹.
- **1687/1688 (7196):** *Izvod de bucatele și de pâinea doamnei Rucsandei toamna și de sumele adunate până primăvara la Sf. Gheorghe și cât am dat călugărilor, Lercer (?):*
 - 19 iape mari; 3 cai; 6 strașnici iape și cai;
 - 9 vaci mari; 13 boi; 11 viței;
 - 9 bivoli mari; 9 bivoli mici; 165 oi mari;
 - o giumatate de mieri; un poloboc mieri; 8 ...;
 - 340 mierțe grâu; 250 mierțe sacară cu mălai; 60 mierțe mazăre; 7 mierțe linte;
 - 7 mascuri mari;

Ce s-au trimis la Iași (la) mănăstiri:

 - 12 boi și viței mari, 5 viței mici;
 - 9 bivoli mari și 9 bivoli mici;
 - 76 de oi mari, 12 mei;
 - 15 iepe mari, 60 iepe și cai;
 - un cal au luat cazacii la Podu Lungului, cându au o peli la Iași;

Ce s-au vândut din bucatili doamnei și ce unde s-au dat pentru sufletul doamnei sânt știuti:

 - 50 lei pe giumătati și un poloboc di mieri;
 - 24 lei pi 2 cai;
 - 16 lei pi 2 iepi;
 - 50 lei pi 50 oi cu mei;
 - 10 lei pi 8 oci cafan (?);
 - 12 oi s-au dat la mănăstire la Ocnă pentru sufletul doamnei;
 - o iapă s-au dat iară acolo;

⁶⁹ *Ibidem*, p. 230.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 258; A.N. București, fond Mănăstirea Neamț, LVIII/8.

⁷¹ *Ibidem*, p. 267; A.N. București, fond Mănăstirea Neamț, LVIII/10.

- 10 oi au murit iarna;
 - 16 oi au luat gorștină domnească;
 - 24 lei s-au dat la vlădica Sărafrican să facă 2 sărindare;
 - 36 lei s-au dat la Cosma egumenul de la Ocnă pentru 3 sărindare;
 - 12 lei preotului Sărdianu pentru un sărindar;
 - 22 lei s-au cheltuit pe hainili fetei Lupei;
 - 4 lei s-au dat fetei Lupei;
 - 12 lei s-au dat fetei Lupei să-și cumpere 2 f...(rupt);
 - o iapă tot fetei Lupei;
 - 6 lei s-au dat Marii fetei din cas doamnei Rucsandei pentru aș face habaciu;
 - 82 lei s-au dat lui Crupenschi cându am scos bucatele doamnii;
 - 86 lei s-au dat pe fân la toate bucatili;
 - 100 lei s-au dat patriarhului de Eirusalim;
 - 40 lei lui Gligore mitropolitul;
 - 200 lei s-au dat patriarhului Iacob și egumenului de la Trisfetiteli pentru pâne;
 - 10 lei s-au mai dat tot lui Iacov egumenul de la Huși⁷²
- **1690:** Izvod de vecinii din Preutești ce s-au dat dumniei cumnatul Vasile Costachie vel vornic și la soru noastră Catrina: Litor vătămanul, Simion Brangu, Gheorghe Brangu, Ștefan Andreică, Dumitrașco frate Andreica, Simion Cutie, Mașteiu, Ursul a vatamanului – la Putna la un sat, Nechita Bujniță, Ion Bujniță, Timotei Bujniță, Arsenie Bujniță, Simion Bujniță, Constantin Celgrin ...(?), Ion Hrubanul, Andronic Ihladei, Petru Ihladei, Gheorghe Ihladei, Toader a lui Andronic, Gheorghe a lui Andronic - la Eși, Mașteiu a lui Andronic, Dumitrașcu a Nacului, Ștefan Tulușcă, Pavel, Gligore a lui Pătrășcan, Constantin a lui Pătrășcan, Mihul - la Câmpul Lungu, Ion Chelariul - la Câmpu Lungu, Mierăuță - la Potropești lângă Iaș la vel visternic, Ion Hațiganul, Ion a lui Bălici, Toader a Mandei, Simion a Mandei cu fratisu, Toader Buluci, Neculai Buluci, Ilie a lui Andreica la Eș. Și fără de aceștia câți se vor afla drepti vecini de Preutești, pe toți să aibă ai strânge cumnatul nostru, dumniei Vasile vel vornic și cu soru nostru Catrina; anul 7198 (1690) august 2, iscălește Vasile ciașnic⁷³.

⁷² A.N. București, fond Mănăstirea Neamț, LVIII/9, este trecut în CDM, IV, în anul 1689 (7197) f. l. z.

⁷³ A.N. București, fond Mănăstirea Neamț, LVIII/15.

THE PRINCESS RUXANDRA'S STORY. HISTORY AND LEGEND

Abstract

In this article, the author presents some historical data about Princess Ruxandra, the daughter of Vasile Lupu. For a complete analysis, there are presented several issues: the paternal ancestors, the maternal ancestors, Vasile Lupu's family and the Princess Ruxandra's tragedy.

Ruxandra was born in 1629/1630, and a part of her childhood was spent in Preutești, a village in Neamț County. In 1645 she was taken to Constantinople, as a guarantee of the diplomatic relations between Vasile Lupu and the Ottoman Empire.

There were several intentions of marriage, but in 1652 she was married with Timuș Hmelnitski, the Ukrainians hatman's son. But, after a year of marriage, he dies in a battle, and after a while, Ruxandra was remarried with Ian Antonowski. In 1661, Ruxandra became a widow, and in 1666 she returned to Moldavia. After this time, her name appears in many internal documents related to the mastery of the villages and the estates.

During the Polish expedition in Moldavia, in 1686, Princess Ruxandra was robbed and killed in the Fortress of Neamț.

At the end of the article, the author presents some aspects of genealogy and a few documentary sources relating to the Vasile Lupu's family and Princess Ruxandra.